

Eesti Kunstiakadeemia

PURDI MÕIS, PURDI KÜLA, JÄRVAMAA
AJALOOLINE ÜLEVAADE, HINNANG TEHNILISELE SEISUKORRALE,
RESTAUREERIMISETTEPANEKUD

2007/2008. õ-a. Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituse lõputöö

Koostaja: Mati Küün

Purdi 2008

SISUKORD

I SELETUSKIRI

1. Sissejuhatus	4
2. Krundi ja hoonete tehnilised näitajad	4
3. Ajalooline taust	6
4. Olemasolev olukord, hinnang tehnilisele seisukorrale	
4.1 Asendiplaaniline situatsioon	7
4.2 Peahoone	7
4.3 Teenijatemaja	8
4.4 Valitsejamaja	8
4.5 Viljaait	9
4.6 Viljakuivati	9
4.7 Meierei	9
4.8 Viinavabrik	9
4.9 Viinaait	10
4.10 Tuuleveski	10
4.11 Kelder	10
4.12 Mõisapark	10
4.13 Piirdemüür	10
4.14 Vankrikuur	10
5. Väärtuslikud detailid ja tarindid	11
6. Restaureerimis ja konserveerimisettepanekud	13
6.1 Ettepanekud hoonete säilitamiseks soovitud kasutuses	13
6.2 Üldised nõuded restaureerimisel ja konserveerimisel	13
7. Kokkuvõte	16
Kasutatud allikad	17

II JOONISED

Situatsiooniskeem, asendiskeem

Inventariseerimisplaanid:

    peahoone:

        Keldrikorruse plaan

        I korruse plaan

II korruse plaan
Eestvaade
Otsa vaade
Lõige A-B
Teenijatemaja vare
vaade
Valitsejamaja vare
põhiplaan
eestvaade
Viljaait ja viljakuivati
põhiplaan
eestvaade
Töölistemaja
põhiplaan, lõige
Viinavabriku vare ja viinaait
põhiplaanid, vaated
Vankrikuuri vare
põhiplaan
eestvaade

III AJALOOLISED ILLUSTRATSIOONID JA FOTOD

IV OLEMASOLEVAT SITUATSIOONI DOKUMENTEERIVAD FOTOD

1. SISSEJUHATUS

Täiendkoolituse lõputöö objektiks valisin ajaloolise Purdi mõisakompleksi Antud mõisakompleksiga olen olnud pidevas kokkupuutes pärast tema omandamist OÜ Tähepark poolt 2001. aasta kevadel.

Kõik hooned, rajatised ja ka park on riikliku kaitse all arhitektuurimälestisena nr. 15071,15072, 15073, 15074, 15075, 15076, 15077, 15078, 15079, 15080, 15081, 15082 ja 15083.

Purdi mõisakompleks asub Järvemaal, jäädes ajaloolisest Revali (praegusest Tallinn-Tartu-Luhamaa) maanteest ligikaudu kahe kilomeetri kaugusele Kõrvemaa soodevööndi kaguserva. Praegune hoonestus pärineb mahuliselt enamjaolt 18.sajandi teisest poolest, osad säilinud hooned on valmistatud 19.sajandi lõpul, asukoha varaseimad hetkel kinnitatud teated on aastast 1560. Kogu kompleksi omandas 2002.aastal ja on selle praeguseks kasutajaks OÜ Tähepark.

Alljärgnevalt on esitatud olulisemad andmed hoonete kohta, antud ajalooline ülevaade, kirjeldatud hetkeolukorda ja inverteeritud väärtuslikke detaile ning esitatud ettepanekud ning nõuded kompleksi hoonete restaureerimiseks

2. KRUNDI JA HOONETE TEHNILISED NÄITAJAD

Krunt

Katastritunnus: 56501:003:1021
Krundi sihtotstarve: Ühiskondlike hoonete maa
Krundi pind: 50 100 ruutmeetrit
Ehitiste alune pind (kataster): 2 739 ruutmeetrit (tegelik kogumaht ca 3784)¹

Peahoone

Hoonealune pind: 1100 ruutmeetrit
Korruselisus: 2 + kelder

Teenijatemaja vare

Hoonealune pind: 250 ruutmeetrit:
Korruselisus: 1

Valitsejamaja vare:

Hoonealune pind: 332 ruutmeetrit
Korruselisus: 1 + kelder

Viljaait

Hoonealune pind: 357 ruutmeetrit
Korruselisus: 1

Viljakuivati

Hoonealune pind: 164 ruutmeetrit
Korruselisus: 1

Töölistemaja

Hoonealune pind: 480 ruutmeetrit
Korruselisus: 1

---

¹Hoonete alusmõõdud on mõõdetud 1976-78. aasta ülesmõõtejooniselt. MKA ahiiv nr. Ü-422

Viinavabriku vare

Hoonealune pind: 426 ruutmeetrit
Korruselisus: 2

Viinaait

Hoonealune pind: 561 ruutmeetrit
Korruselisus: 1

Tuuleveski

Hoonealune pind: 28 ruutmeetrit
Korruselisus: 3

Kelder

Hoonealune pind: 30 ruutmeetrit
Korruselisus: 1

Mõisapark

Pindala: ca 28 000 ruutmeetrit

Piirdemüür

Pikkus: ca 125 meetrit

Vankrikuuri vare

Hoonealune pind: 285 ruutmeetrit
Korruselisus: 1

3.AJALOOLINE TAUST

Purdi mõisakompleksi hoonestuse ajalugu on varasemates ajaloolistes ülevaadetes küllaltki põhjalikult uuritud, alljärgnevalt on välja toodud olulisemad faktid O. Suuderi koostatud ajaloolisest ülevaatest², uuring Eesti arhiividest ainult kinnitasid neid fakte.

Esimene teade pärineb aastast 1560 aastal, 16.sajandil oli mõis ja selle juurde kuuluvad maad ordu valduses kuuludes Tallinna linnuselääni alla. Nimetatud on mõisa nimelega Noistfer (on esinenud ka nimesid Nouseffer, Nouser ja Nousever ning Oientacken), eesti keeles esinenud ka nimi Noistvere ja Ojataga.

1593.aastal omandas selle mõisa ooberst Hans Burt Weissensteini lossi (Paide ordulinnus) käest, Burtide kätte jäi tema kuni 17. sajandi lõpuni. Neilt on pärit ka eestikeelne mõisa nimi. Mõisakeskuse täpne asukoht jääb siiski 16. ja 17. sajandil lokaliseerimata, arvatavasti asus algne mõis Ojataga külas (ca 3 km läänes) ja rootsi ajal asus ta ümber Nauseferi külla, oma praegusele asukohale.

Esimesed kindlad teated praeguses asukohas olevast hoonestusest pärinevad 1686. aastast, Järvamaa inkvisitsioonikohtu protokollil raamatust,³ kus on kirjeldatud kümnet hoonet: härrastemaja, 2 aita, vankrikuur, loomalaut, tall, saun, õlleköök ja 2 rehte.

18.sajandi teise veerandi alguses läks mõis pärandusena von Bockide aadlisoole, kellelt mõisa koos elus ja eluta inventariga 10.märtsil 1759 omandas Carl Gustav von Baranhoff 28000 rubla eest. Tänu temale omandas Purdi mõis suuresti oma praeguse konfiguratsiooni – esindusliku sümmeetriaga ansambel, tollal Euroopas valitsenud kunstivoo - baroki hilises võtmes, mida võime ka jälgida varaseima säilinud kaardi pealt⁴ (vt III ajaloolised illustratsioonid ja fotod)

1805 panditi Purdi mõis omakorda Johann Friedrich von Ungern-Sternbergile, kes jätkas intensiivset ehitustegevust, pühendudes samas pigem majandushoonetele. 19. sajandi lõpul loendati ainuüksi Purdi mõisasüdames üle 20 hoone⁵.

1919.a. maareformiga Purdi mõisa maavaldused jaotati, mõisnikule jäeti üksnes väike maavaldus. 1921 osteti mõisa peahoone kooli jaoks, mis toimus seal vahetpidamata aastani 2002, kui suleti õpilaste vähesuse tõttu. Samal aastal võõrandati Purdi mõisakompleks OÜ Tähepark, mille juhatajaks Martin Napa.

Nii arhitektuuri, kui ka kultuuriajalooliselt on meil tegemist unikaalse objektiga, mille lähiümbrus ei ole vastavalt olemasolevatele kaartidele muutunud pika aja jooksul, samuti on kogu see ala olnud pidevalt Eesti alade arengu sõlmpunktis. Tähelepanu ja põhjalikum uurimist vajab muidugi ka asjaolu, et siinsed alad kuni Liivi sõjani kuulusid Revali lossile ja pärimuste järgi olevat siin enne mõisasüdame teket olnud klooster⁶. Antud võimalusele viitab looduslik olukord mõisasüdamest idas (aeglaselt kinnikasvav allikajärv), lähedal asuv kõrgendik nimega Kloostriase ning asjaolu, et kirikule kuuluva mõisa juurde ehitati kirik alles pärast tema praegusesse asukohta ümbertoomist.

Kuna tegemist on unikaalse objektiga, mis hoolimata oma lähedusest Revali maanteele, on suutnud siiski hoida ennast liikluskärast eemal ja suutnud säilitada ajaloolise maastikupildi ühtsena sajandite vältel, on praegune situatsioon Tallinn-Tartu maantee uue trassi nihutamise ja selle maastiku keskele, tõstnud esile tõsise diskussiooni kultuuriajaloolistel teemadel.

²Paide rajoon, Purdi mõisa ajalooline õiend. Koostanud Olev Suuder. KRPI 1982. MKA arhiiv N. A-855 lk 5-8 ja EAA f.1, n.2, s.942, l.822-850

³Paide rajoon, Purdi mõisa ajalooline õiend. Koostanud Olev Suuder. KRPI 1982. MKA arhiiv N. A-855 lk 10

⁴EAA f.3724, n. 4, s. 462

⁵Paide rajoon, Purdi mõisa ajalooline õiend. Koostanud Olev Suuder. KRPI 1982. MKA arhiiv N. A-855 lk 11 ja EAA f.2486, n.1, s.3122, l.24

⁶Kilde Anna kihelkonnast. Elle Näppo. OÜ Saarakiri 2008. lk.77

4. OLEMASOLEV OLUKORD, HINNANG TEHNILISELE SEISUKORRALE

4.1 ASENDIPLAANILINE SITUATSIOON

(vt situatsiooniskeemi ja asendiskeemi)

Purdi mõisaansambel paikneb Järvamaal, Paide vallas, Purdi külas umbes 1,5 kilomeetri kaugusel ajaloolisest Tallinn-Tartu maanteest.

Ansambel kui kinnistu on lääne ja lõuna poolt piiratud Anna-Peetri maanteega, idast Pärnu jõega ning põhjast kolme teise kinnistuga, mis kuuluvad eraomandisse.

Kinnistul paikneb üksteist ehitist: arvatavasti 16. sajandi lõpul ja 17. sajandi algusest pärinev ja 18. sajandi teisel poolel ümberehitatud peahoone, samast perioodist pärinevad teenijatemaja, valitsejamaja (ümber ehitatud 19. sajandil), aidahoone (ümber ehitatud 20. sajandil), viinaait, viinavabrik(vesiveski) (ümber ehitatud 19. sajandil), vankrikuur, 19. sajandi lõpust pärinevad kuivati, töölistemaja, piirdeaed⁷, teadmata ajast pärinev kelder. Kõik loetletud rajatised ja hooned koos neid siduva pargialaga on riikliku kaitse all arhitektuurimälestistena. Ehitiste seisukord on alates rahuldavast kuni avariiliseni.

Käsiteldava krundi reljeef on astmeliselt Pärnu jõe poole laskuv, kõrgeima paigana teenijatemaja juures, astmelisus on välja toodud ja ka kujundatud pargis, parki liigendavad lisaks veel allosas asuv kanal, vahetult kanali ja jõe vahel asuv kungas, pargi põhjaküljel asuvad triiphoone vundamendi ja juurikakeldri jäänused ja lõunaosas asub kraav. Absoluutsete kõrgusmärkide maksimum on 84,50 m teenijatemaja edelanurga juures ja miinimum 74,19 m viinaaida kagunurgas jõe ääres, mis annab suhtelise kõrguste vahe üle 10 meetri⁸.

Krundi haljastuse moodustavad enamasti tammedest ja pärnadest koosnev ülekasvanud pargipuudest kõrghaljastus, kust ei puudu loomulikult ka teised lehtpuuliigid ja okaspuud. Krundil kasvab ka mitmeid põõsaliike, sealhulgas sarapuud. Ülejäänud krundi katab enamuses murupind, teed on kruusakattega, vaid töölistemaja ees on ca 20 ruutmeetrit meierei aegadest pärit munakivisillutist.

Ainult lääne- ja lõunaküljel piirab krundi osaliselt säilinud munakividest vundamendil, lubjakivist postidega sepisaed. Aed on halvas seisukorras, enamuse postidest tugevalt kahjustunud kuna postide katteplekk on kohati tugevalt roostetanud. Pääs krundile teistest ilmakaartest on piiramata, üksnes idast raskendab seda loodusliku tõkkena Pärnu jõgi.

4.2 PEAHOONE (fotod 1-6)

Peahoone on kahekorruseline paekivist, krohvitud, kõrge murdkelkpatusega, mansardkorrusega hoone, millega liituvad barokkstiilile omaselt sümmeetriliselt mõlemale poole ühekorruselised tiibhooned, milledega omakorda liituvad aiämüürid. Põhiplaanilt on hoone traditsionaalne, anfilaadsüsteemis, vähese liigendatusega. Esifassadil on maja kesktelg markeeritud kolmnurkviiluga kaetud väljaehitusega, mille ees asub lai peatrepp. Vähestest dekoratiivelementidest on tähelepanuväärsemad profileeritud räästa- ja viilukarniisid, nurgaliseenid. Rikkalikum on mõisa tagakülg, kus 19. sajandi lõpul ehitatud kiviverandal on: laiad kaaristuaknad, pilastrid, baluster – rinnatisega trepp. Hoone on kogu ulatuses kelderdatud. Hoone

7

⁷ Paide rajoon, Purdi mõisa ajalooline õiend. Koostanud Olev Suuder. KRPI 1982. MKA arhiiv N. A-855, lk.9-16 ja 18-20

⁸Purdi mõisaansambli ülesmõõtmised 1976/78 a. Arhitekt E.Tomson. Tallinn 1978. MKA arhiiv nr. Ü-422

ümberehitusetappe näeb hoone sisemuses, mistõttu oskamatu silmale pole väljast ajaloo kulgu loetav. Seda on märgata asjaoludest, et ainult tiibhoonetel on maakivist „kraavvundament“, nad ei ole seotud keskmise hoone külge (tiibade „vaheehitised“) ning keskmise hoone keldri alumine märk on sügavamal kui tiibhoonetel⁹. Hoone on üle krohvitud 2007. aastal, värvilahendus on võetud nähtavasti 1985 aasta sondaashist¹⁰ tulenevast värvipassist¹¹, siiski on juba näha niiskuskahjustused eriti tiibade vahekatuste, samuti esi- ja tagasissepääsude juures, samuti hoone otstes.(vt. Fotod 7-13) Sadevete ärajuhtimine on äärmiselt terav rõdul, kus ümberehituse käigus on sarrus viidud peahoone seina, on jäetud paigaldamata hüdroisolatsioon ja valesti lahendatud sadevete ärajuhtimine, mistõttu on rõdu praeguseks jõudnud avariiotlikku olukorda – alt on näha korrodeerunud sarrust, osaliselt puudub teda ümbritsev betoonikiht, ühes kohas on lausa tarindit läbiv auk, hulgaliselt on väljasooldumise jälgi,(vt fotod 14-17). Niiskus on jõudnud isegi esimese korruse ruumi lakke(vt foto 18). Niiskuseprobleemid on tugevad ka rõdu all asetsevas keldris(vt foto19).

Aknad on uued, kuid kahjuks on nad liistutatud ja masinvärvitud, mis jätab plastikakna mulje. Uksed on uued ka keldrikorral, säilinud on eksponeerimiseks kõlblik keldri kalasabamustris uks (vt foto 20).

Välisüksed on remonditud 20.sajandi lõpul, rõdupoolsel on näha omapärast kipsplaadiaja „aaderdust“(vt foto 21). Siseustel on säilinud enamukse plokke ja äärislaudist, ka palju uksi (vt fotod 22-25).

Hoone katus on vahetatud eelmise suurema restaureerimisperioodi käigus aastatel 1995-1999, kasutatud on punaseks värvitud betoonkivi, proteesitud on katusekonstruktsioone (vt foto 26 ja 27), pööning soojustatud klaasvillaga.

Hoone plaanilahendust on tugevalt muudetud, seda tänu sees 80 aastat tegutsenud põhikoolile, põhiline ümberehitus toimus 1940. aastal, mil ehitati välja koridorsüsteem. Õnneks säilitati enamukse plokke (neil ka algset aaderdust, vt foto 28 ja 58), uksi, põrandaliistu (vt foto 59), kohati ka stukki, seinalaudist, laemaalinguid (vt fotod 29 ja 30, ning 60-63). Säilinud on kaks kiviparkettpõrandat, kivitrepp, mantelkorsten ja ühe huvitava detailina „köögiauk“(vt fotod 31,64-67). Hoone interjäär on suures osas avariiline, tänu küttesüsteemide puudumisele. Kelder on suures osas puhastatud ja osaliselt ka uuesti krohvitud. Esineb niiskuskahjustusi, eriti sissepääsude juures(vt fotod 68-71).

Võttes peahoone kundi ehitusajalooliseks määrajaks, on näha kuidas on kujunenud ümbruskonna hooned – peahoone alumistel korrustel, valitsejamaja ja viljaaida juures on kasutatud paksema kihi paasi, samas kui teise korruse vaheseintes ja teenijatemaja juures on kasutatud hästi äratuntavat õhemakihilist, kuid tugevamat karplubjakivi (vt fotod 33 ja 34).

4.3 TEENIJATEMAJA VARE(vt fotod 35 ja 36)

Lubjakivist hoone, varemed on ilmastiku mõju tõttu avariiotlikus olukorras, siiski tuleb au anda tolleaegsetele ehitusmeistritele, kes suutsid müür laduda nii, et see isegi ilma sideaineta püsti püsib. Säilinud viis aknalengi ja laotud uksekaar (vt foto 72).

4.4 VALITSEJAMAJA VARE (vt fotod 37, 38, 73)

Lubjakivist hoone, akna kaarsillused laotud tellistest, lõunaküljel säilinud esialgset krohvi ja

---

⁹Paide rajoon, Purdi mõisa ajalooline õiend. Koostanud Olev Suuder. KRPI 1982. MKA arhiiv N. A-855 , lk. 15

¹⁰Projekteerimise lähtematerjal. Endise Purdi mõisa peahoone. Purdi algkooli fassaadide ja katuse kapitaalremont-restaureerimine. Värvisondaashid Kd.1. KRPI 1985. MKA arhiiv A-1467.

¹¹Järvamaa, Paide vald. Purdi mõisa peahoone välisviimistlus. A.Tamvärk. Tallinn 1998. MKA arhiiv nr. FP-569

värvilahendust. Interjööris võib näha veel sisemiste ruumide plaanilahendust. Müürid konserveeritud. Säilinud kelder ja võlvitud kogumiskast (vt foto 169, 170).

4.5 VILJAAIT (vt fotod 39 ja 40)

Kõrge murdkelpkatusega hoone, lubjakivist, viimistluseks lubikrohv. Hoone ehitati ümber 1930-ndatel aastatel, mil sinna ehitas omale rahvamaja Anna Hariduse- ja muusikaselts, siiski on tajutav esialgne plaanilahendus. Avatäiteid on uuendatud, on kinni laotud ja ka juurde lõhutud aknaid, välismüüri edelanurk on vajunud tänu 1990-ndatel ehitustehnoloogiat rikkudes sinna paigaldatud heitvete kogumismahutile (vt foto 74).

Vajunud on ka hoone põhjakülje keskosa, kuid seda nähtavasti juba ehituse käigus, vajumised on näha ka hoone loodenurgas, tingituna ilmselt sadevete sattumisest vundamendi alla ja pealelaotud lisaraskusest - silikaadist tuletõkkemüürist. Sokliosas üle kogu perimeetri tugevad sadevete kahjustused (vt fotod 75, 76). Katuse on rahuldavas korras, laudadest, kaetud eterniitplaadiga, katusekuju on hoone lääneosas muudetud, seda tänu juurdeehitatud tulemüürile, pärit nähtavasti kolhoosiajast (vt pildid 41-43), katusekonstruktsioonid on rahuldavas korras, on jälgi sadevete leketest, seda eriti lõunapoolsel küljel, samuti korstna ümbruses ja tulemüüri juures. Toimunud on lae vajumine, mistõttu on tugevdatud laekonstruktsioone saali lae peal. (vt foto 44). Omapärane on ka ühe korstna ladu (vt foto 46).

4.6 VILJAKUIVATI (vt fotod 47,48)

Tahutud graniidist hoone, nurgad laotud hambuliselt, klombitud graniidist., akna- ja ukseavad hambuline telliseladu. Ainsana hoonetest nähtav ehituse dateering 1892 (vt foto 49). Hoone üldseisukord hea, avariiline on vaid ühendus viljaaidaga (vt fotod 50). Interjööris säilinud palju detaile, sealhulgas viljatöötlusmasin (vt fotod 51-54).

4.7 TÖÖLISTEMAJA (vt fotod 55-57)

Ühekorruseline paekivist hoone, viilkatusega, katusekate eterniit. algselt tööliste elamuna ehitatud hoone ehitati hiljem ümber meiereiks, mille ruumiline plaanilahendus on veel nähtav hoone keskosas. Viimasena ehitati ümber hoone lõunaosa, kuhu varem lisati meierei katlamaja, nüüd on seal mõisakompleksi katlamaja ja soojasõlm. Hoone interjööris esineb suuri ümberehitusi, mis pärinevad nooremast kipsplaadiajast, mistõttu on esialgne plaanilahendus üksnes aimatav. Hoone üldseisukord hea, hoone on asustatud aastaringselt. Katusekate amortiseerumas, puudlik sadevete ärajuhtimine, seda ka uusehituse juures.

4.8 VIINAVABRIKU VARE (vt fotod 77,78)

Segaehitis, mille läänepoolne külg on laotud paest ja idapoolne suurtest tahutud maakividest. Müürid avariilised, tervena säilinud vaid idabloki all asuv võlvkelder ja aknaleng (vt fotod 79-81). Läänepoolne külg on selgelt loetav juurdeehituse jälg (vt foto 82). Arvatavasti on läänepoolne osa vanem, vesiveski oli kõige puidust hoone¹², mis hiljem ehitati ümber kivist hooneks seoses sihtotstarbe muutumisega. Ehitusaeg eelduste kohaselt sama, mis viljakuivatil (sama käsitöö jälg (vt fotod 83 ja 47)). Hoones säilinud mõningast inventari (mahuti maa sees) (vt foto 86). Tähelepanu väärivad ka säilinud laotud aknakaared (vt fotod 84, 85).

¹² Paide rajoon, Purdi mõisa ajalooline õiend. Koostanud Olev Suuder. KRPI 1982. MKA arhiiv N. A-855, lk 20

4.9 VIINAAIT (vt fotod 87,88)

Pikk, kõrge viilkatusega ühekordne paekivist ehtis. Hoonel on kaks laiemat sissepääsu, mõlemad hiljem laiemaks murtud (akendel on kinnimüüritud, kuid säilinud sillusega kaarjad aknaavad (vt fotod 89-91)). Pööninguavad on säilinud mõlemal otsal, põhjapoolsel ka sepishingedega luuk (vt foto 92). Seinte olukord rahuldav, halvem vaid loodeosas, mida on nähtavasti seest mehhanismiga vigastatud ning tsemendiga plommitud kirdenurk (vt fotod 93,94). Hoone puhul on ka omapärane, et on kasutatud kohapeal olevat jõest/jõekaldalt võetud lubjakivi (vt foto 95) Katusekate pilpakatus eterniitkattega, üksikute puudujääkidega (vt foto 96) .

4.10 TUULEVESKI VARE (vt fotod 97-101)

Paikneb mõisahoonest edelas, tuultele avatud kõrgemal, lagedamal kohal. Veski juures on kahe abihoone varemed. Veski koonusjas kehand on laotud paekividest ja on lagunemisohus, vahelaed hävinud, uste ja akende välisvoodri servakivid välja kukkunud, katusealune karniis lagunenu, müürid ülevalt sadevetele avatud. Ümbrus risustatud.

4.11 KELDER (vt fotod 102-104)

Paikneb mõisahoone lõunakülje lähedal, sissepääsuga põhja. Laotud paekividest, võlvitud, kaheruumiline, kaetud pealt mullaga. Risustatud ja avariilises olukorras, edelanurk sisse varisenud.

4.12 PARK (vt fotod 105-116)

Paikneb peahoone ja Pärnu jõe vahelisel alal. Kujutab endast põlispuudega ääristatud kolmeastangulist terrassi, põhja ja lõunapoolsel alal järgib looduslikku reljeefi. Pargi idaosas säilinud kanalite süsteem, samuti Purdi järv. Lõunaosas kraav koos võlvitud sillaga, parraallelselt kraaviga kulgeb gooti allee (vt foto 116). Säilinud osad põlispuud (tamm), samuti pargi alla kuuluv allee, mis ääristab mõisa tulevat ja sealt lahkuvat maanteed, siin valitsevaks puuliigiks pärn. Pargipuud halvas seisukorras, palju kuivanud oksid, vigastusi naaberpuudelt, looduslikku uuendust, eriti pargile mitteomaste puuliikide näol.

4.13 PIIRDEMÜÜR (vt fotod 117-124)

Säilinud piirdeaed paikneb pargi lõunaküljel. Aia vundament on laotud maakividest, pealt kaeutud paeplaatidega, aiapostid laotud tahutud paekividest. Katuseks plekk puitalusel (vt foto 117) Postidevaheline sepiasaed on suhteliselt hästi säilinud (vt foto 122). Samasugune vormistus on ka peahoone põhjamüüri värvapostidel (vt foto 119). Säilinud kokku 11 tervet ja 3 lagunenu postid.

4.14 VANKRIKUURI VARE (vt foto 125)

Paikneb põhja pool viljaaita. Hoone on olnud suurte väravatega, kivist vahepostidega puidust hoone. Praeguseks on neist säilinud 11 suhteliselt tervet postid ja 2 lagunenu vahepostid. Säilinud on ka osad väravate hingetapid (vt foto 126).

5. VÄÄRTUSLIKUD DETAILID JA TARINDID

2001 aastal on Muinsuskaitseinspektiooni tellimusel läbi viidud Purdi mõisaansambli hoonete, rajatiste ja detailide inventeerimine¹³. Tänapäevane olukord erineb teatud määral tolleaegsest, on toimunud muutusi nii sees, kui väljas, ning on lisandunud väärtuslikke detaile, mida tol hetkel ei olnud tehniliselt võimalik näha. Allpool toodud loetelust on suur osa pärit antud inventeerimisest.

Väärtuslikud detailid ja tarindid on:
peahoone:

eksterjäär:

- ☒ vanad **kapitaalseinad**;
- ☒ **kelpkatuse** maht ja kuju, **katusekonstruktsioonid** - vt foto127 ja joonis ;
- ☒ **korstnad** - vt foto 128;
- ☒ kolmnurkne **frontoom** - vt foto 129;
- ☒ **karniisid** – vt foto 130;
- ☒ keskhoone **mansarduukakende** vormistus 10 tk – vt foto131;
- ☒ keskhoone I korruse **kaaraknaavad** 16 tk ja **akende vormistus** II korrusel - vt foto 132;
- ☒ tiibhoonete **aknaavad** ja **petikud** – vt foto 133;
- ☒ tagafassaadi **terrass** koos **veranda akende** ja **trepistikuga** – vt foto134;
- ☒ **sokli seinapinna vormistus klombitud ruudukujuliste maakivist plaatidega** – vt foto 135;
- ☒ keldrikorruse **akna-** ja **ukseavad** - vt fotod 136;
- ☒ **fassaadide lubikrohv pinnaviimistlus koos raamistusega**;
- ☒ põhja- ja lõunafassaadide **paekivist piirdemüür** – vt foto 137;
- ☒ **kalasabamustriga keldriuks** – vt foto 138;

interjäär:

- ☒ **ukseavade tahveldused koos piirdelaudadega** - vt fotod 22-25;
- ☒ säilinud **seinatahveldused** vt foto 63;
- ☒ kaks **kappi** - vt fotod 139,140;
- ☒ **laemaalingud** – vt fotod 29,30;
- ☒ **laekarniisid** ja **peegelvõlvid** - vt fotod 141-144;
- ☒ säilinud **stukkdekoor** - vt fotod 60-62;
- ☒ säilinud **lai laudis** - vt fotod 145,146;
- ☒ säilinud **kilpparkett** vasakpoolses tiivas - vt foto 147;
- ☒ säilinud **kiviparkett** fuajees ja verandal - vt fotod 64,65;
- ☒ säilinud **originaal uksehinged** 58 tk - vt foto 148;
- ☒ **kivist trepp** keldris - vt foto 66;
- ☒ **äravoolu toru** endises köögi ruumis - vt foto 31;
- ☒ keldri **võlvid** - vt fotod 69,70;

teenijatemaja vare:

- ☒ hoone **maht**
- ☒ **materjalikasutus**

¹³Purdi mõisaansambli hoonete, rajatiste ja detailide inventariseerimine. Tehniline seisukord. Ettepanekud. Tallinn 2001. AB Eek ja Mutso. Koostas L. Mutso. MKA arhiiv nr. A-4562

valitsejamaja vare

- ☒ hoone **maht**
- ☒ **materjalikasutus**

viljaait

- ☒ põhiplaaneline **lahendus**
- ☒ **materjalikäsitus** ja **viimistlus**
- ☒ originaalsed akna **kaaravad**
- ☒ idapoolse otsaruumi **laiadest laudadest lagi** - vt foto 45
- ☒ Murdkelpkatuse **maht** ja **kuju**
- ☒ **karniisid** vt foto 149
- ☒ **korstnad** vt foto 150
- ☒ kirvetahuga ja puitpunntappidega **katusekonstruktsioon** vt fotod 42-44
- ☒ pööningu sepishingedega **laeluuk**
- ☒ põhjaseina **sepisankrud** vt foto 151

viljakuivati

- ☒ põhiplaaneline **lahendus**
- ☒ **materjalikäsitus** ja **viimistlus**
- ☒ kogu **interjäär** vt fotod 52,54
- ☒ välised **avauste lahendused** vt fotod 152, 153
- ☒ **trepid** nii sees kui väljas vt foto 154
- ☒ puidust **katusekonstruktsioon** vt foto 51

töölistemaja

- ☒ **katusekonstruktsioonid** vt foto 155
- ☒ **ukse-** ja **aknaavad** vt fotod 156
- ☒ **kaarjad välisused** ja **ukseplökid** vt foto 157
- ☒ **aknaplökid** ja kogu **metallist aknafurnituur** vt fotod 158
- ☒ **munakivisillutis**

viinavabriku vare

- ☒ hoone **maht**
- ☒ **materjalikasutus**, **sepisankrud välisseintes** vt foto 86
- ☒ **võlvitud keldrid**
- ☒ säilinud **interjäär**

viinaait

- ☒ hoone **maht**
- ☒ **katusekonstruktsioonid** ja **aluscate**
- ☒ **aknaavad**

veski

- ☒ hoone **maht**

- ☒ **materjalikasutus**
- ☒ **veskikivid** vt foto 159,160

kelder

- ☒ hoone **maht ja kuju**

park

- ☒ **terrassid, kanalid**
- ☒ **põlispuud**

piirdeaed

- ☒ **maht ja kuju**
- ☒ **materjalikasutus**
- ☒ sepistatud **aiaelemendid**

vankrikuur

- ☒ **maht ja kuju**
- ☒ **materjalikasutus**
- ☒ sepistatud **uksehinged**

6. RESTAUREERIMISETTEPANEKUD

6.1 ETTEPANEKUD HOONETE SÄILITAMISEKS SOOVITUD KASUTUSES

Purdi mõisaansambli näol on tegemist ühe vähese terviklikult säilinud mõisaansambliga, mille praegune restaureerimise mõte - taastada võimalikult alguses mahus ja kontseptsioonis – ainult suurendab tema väärtust arhitektuuriajaloo. Kultuuriajalooliselt sobib ka Ajamuuseumi kontseptsioon, mis eeldab võimalust inimestel vaadata kaugemas minevikku ja saada osa sellest. Põhiseisukohana jääb mõisakompleksi avatud alaks, mis teenib ühiskonda andes samas loomulikult ka lisaväärtust tema haldajatele.

Peahoone ehitustehniline seisukord on hea ja see kuulub kindlasti säilitamisele asjatundlike restauraatorite kaasabil.

Olemasolevad kõrvalhooned tuleb säilitada ja hiljem taastada samas mahus ja võtmes ning vastavalt sihtotstarbele, nagu näiteks töölistemaja, kuhu on juba planeeritud sisse mõisakompleksi töötajate majutus ja samas ka mõisakompleksi teenindamiseks vajalike kommunikatsioonide sõlmpunkt.

6.2 ÜLDISED NÕUDED RESTAUREERIMISEKS

Restaureerimise esimeseks nõudeks on uute muinsuskaitse eritingimuste koostamise algus. Enne mistahes töid peab eelnema dokumenteeriv uuring spetsialistide poolt.

6.2.1 Hoonete maht

1. Säilitada olemasolevate hoonete – peahoone, viljaait, kuivati, töölistemaja ja viinaait – olemasolev maht, sealhulgas katuse kuju. Juurde- ja pealisehituste tegemine ei ole lubatud.
2. Säilinud olemasolevate varemete – teenijatemaja, valitsejamaja, viinavabrik, veski ja vankrikuur – säilitada mahud vastavalt olemasolevatele ülesmõõtejoonistele¹⁴, nende puudumisel teha ajalooline uuring ja koostada vastavalt tulemustele.

¹⁴Purdi mõisaansambli ülesmõõtmised 1976/78 a. Arhitekt E.Tomson. Tallinn 1978. MKA arhiiv nr. Ü-422 ja

6.2.2 Fassaadilahendus

1. Peahoone fassaad omab juba terviklikku fassaadilahendust¹⁵, säilitamisele kuuluvad kõik dekoorielemendid ja muutmisele kuulub mansardkorruse katus koos kattega, nagu see on ette nähtud Purdi mõisa muinsuskaitse eritingimustes¹⁶.
2. Likvideerida kiiremas korras sadevete lekked kogu katuse ulatuses.
3. Hoone kütmisega saavutada õige niiskusbilanss
4. Peatada niiskuse jõudmine hoone konstruktsioonidesse tagafassaadi rõdult
5. Tellida kiiremas korras pädeva ehitusinseneri uuring veranda betoonlae vastupidavusele
6. Restaureerida veranda, veranda esine trepp ja tema kohal olev rõdu
7. Restaureerida säilinud veranda aknad
8. Taastada fassaditrepp koos selle kohal asunud rõduga
9. Vahetada hiljuti paigaldatud „restaureeritud“ fassadi välisuks (vt pilt 161)
10. Kontrollida veranda ukse restaureerimist ja vajadusel see uuesti restaureerida. (paisub kinni)
11. Lõpetada vindskappide väliskujundus – paigaldada korralikud puitpaneelid
12. Säilinud kõrvalhoonete fassaadid restaureerida, krohvilahenduste puhul teha uuringud säilinud pindadel, arvestada ka peahoone lahendust.
13. Kõrvalhoonete katusekattematerjal välja vahetada, asendades selle eritingimustes ettenähtuga
14. Peahoone katusekattematerjal tema amortiseerumisel välja vahetada, põletatud savist kivi vastu

6.2.3 Plaanilahendus

1. Peahoones säilitada algsed kapitaalvaheseinad, lubatud on koridorsüsteemi ehituse käigus rajatud kergvaheseinte ja -lagede eemaldamine
2. Lubatud kappideks ümberehitatud uste avamine
3. Taastada anfilaadsüsteem
4. Säilitada ja vajadusel restaureerida kogu ulatuses lagede säilinud ilulahendused – karniisid, rosetid
5. Säilitada ja restaureerida algsed ukсед koos vormistustega
6. Säilitada ja restaureerida säilinud seinatahveldused ja põrandaliistud
7. Säilitada kaks säilinud kappi
8. Ustel ja uksevormistustel teha sondaashid
9. Seinte krohvipindadel teha sondaashid
10. Lagedel teha sondaashid, väljatulnud laemaalingud avada ja konserveerida
11. Teha ajalooline uuring algse trepilahenduse osas.
12. Kõrvalhoonete plaanilahenduses säilitada algsed kapitaalvaheseinad, ruumide projekteerimisel arvestada nendega
13. Vankrikuuri võib taastada moodsas võtmes – autokuurina, säilitades algset plaanilahendust ja välisilmet

6.2.4 Interjäär ja detailid

1. Säilitada kõik käesoleva töö peatükis 5 loetletud väärtuslikud interjööridetailid, restaureerida vastavalt vajadusele.
2. Sondeerida laed, puhastada stukk ja rosetid liigsetest krohvikihetidest
3. Eksponeerida stukkaunistused, rosetid ja maalingud lagedel
4. Säilitada kõik tahveluksed nende praegustes asukohtades, säilitada avavormindus, teha

¹⁵Purdi mõisa peahoone. Välisviimistluse põhiprojekt. OÜ Stenhus. A. Evart. Tallinn 2006. MKA arhiiv nr. P-13394

¹⁶Purdi mõis. Muinsuskaitse eritingimused. Koostanud A.Sildre. Tallinn 2003. MKA arhiiv A-5396

värvisondaashid ja restaureerida.

5. Säilitada ja restaureerida seinatahveldus ja põrandaliistud
6. Säilitada ja, kus vajalik, korrastada põrandakate
7. Säilitada ja eksponeerida võlvid keldris
8. Säilitada ja eksponeerida kivitrepp keldris
9. Säilitada ja korrastada ainus säilinud ahi – vt foto 162
10. Säilitada ja eksponeerida säilinud mantelkorsten
11. II korruse ukstel teha sondaashid ja nad korrastada
12. Kuivatihooned interjööri puhastada ja eksponeerida
13. Veski säilinud veskikivid säilitada ja eksponeerida
14. Viinavabrikus säilitada mahutid ja võlvitud keldrid

14

6.2.5 Konstruktiivsed ja tehnilised lahendused

1. Lahendada niiskusprobleemid peahoone seintes
2. Lahendada terrasi rõdu tehnilise seisukorra küsimus
3. Säilitada ja parandada olemasolevad katusekonstruktsioonid, tellida pädeva ehitusinseneri ekspertii hinnangu andmiseks tehniliste lahenduste ja tööde kohta – vt foto 163
4. Vahetada välja riknenud put, asendades selle termiliselt töödeldud puiduga, allesjääv vana puit konstruktsioonides töödelda antiseptikuga näiteks Deepkill, samas jälgides, et oleks välistatud keemiliste ühendite edaspidine kontakt siseruumidega, selle puudumisel pigem jätta töötlemata ja tagada konstruktsioonile pidevalt kuiv keskkond
5. Hoonete kommunikatsioonide väljaehitamisel arvestada ajaloolise substantsiga ja kus võimalik, kasutada vanu lahendusi, neid eelnevalt korrastades (lõõrid)
6. Hoonete omavahelised kommunikatsioonid viia võimaluse korral ühte sahti, et võimalikult vähe lõhkuda ajaloolist pinnast ja väärtuslike põlispuude juuri
7. Kontrollida peahoone keskmise vundamendiosa vajumise jätkumist - vt foto 164
8. Kontrollida pragude ohtlikkust viljakuivati seintes, seinte vajumiste jätkumist, lahendada tekkinud olukord pädeva ehitusinseneriga
9. Korrastada katused säilinud hoonetel
10. Paigaldada kõikidele säilinud hoonetele sadevete ärajuhtimise süsteemid
11. Puhastada ja konserveerida kõik varemed

6.2.6 Krundi heakord

1. Restaureerida krundi säilinud piire, vajadusel taastada ta lõpuni vastu viinaaita
2. Puuduvad aiaelemendid võib valmistada olemasoleva eeskujul
3. Auhoov taastada vastavalt haljastusplaanile¹⁷, esmajärjekorras ehitada välja teedevõrk
4. Pargis vii läbi hooldusraie, eemaldada kahjulikud võõrpuud ja puhastada olemasolevad pargipuud kuivanud okstest.
5. Pöösarinne tagasi lõigata
6. Kivid koristada pargi lõunaosast
7. Puhastada kanalid ja Purdi paistiik – järv

6.2.7 Vajalikud uuringud

1. Enne projekteerimist tuleks läbi viia täiendavad uuringud koos dokumenteerimisega:
  - ☒ peahoone interjäär - teha viimistlusuuringud, selgitada välja algne siseviimistlus ja värvilahendus, leida uusi jälgi laemaalingutest
  - ☒ viljaaida, valitsejamaja ja töölistemaja krohvüüuringud
  - ☒ teenijatemaja ülesmõõtmisjoonised
2. Peahoone katusekonstruktsioonide tehnilisi lahendusi

¹⁷Purdi mõisakompleksi haljastusprojekt. Teed, raided, haljastus. OÜ Stenhus. M. Miks. Tallinn 2005. MKA arhiiv nr. P-13381

7. KOKKUVÕTE

Purdi mõisakompleksi näol on meil tegemist olulise jäljega nii Eesti arhitektuuri – kui ka kultuuriajaloos. Nagu 19. sajandi lõpu kaardilt näha, on ta säilitanud oma algse plaanilahenduse ajalootuulte kiuste. Tänu oma pikaajalistele ühesugustele omanikusuhetele on ta säilitanud palju oma algsest uhkusest, hoolimata mõnedest tagasilöökidest eksterjööris ja interjööris. Kuid saatus on olnud siiski helde tema vastu ja hoolimata erinevatest riigikordadest peale tema võõrandamist siniverelistelt valitsejatel ei ole ühelgi neist tulnud siivutut mõtet rajada siia sohvoosi sigalat või Standard-mööbli sisustusega puhkekodu, samas on näha väga palju saamatuid lahendusi, suur osa neist pärinevad „moodsast restaureerimisajast“ (vt fotod 163-168).

Siinsed hooned vajavad komplektset lähenemist asjatundlike restauraatorite poolt, et säilitada oma võlu veel järgnevatel aastasadadeks, sest lubage märkida, et me ei restaureeri mitte homse pärast, vaid saja aasta pärast tuleva ülehomsse pärast – mida vähem restaureerime, seda kauem säilib hoone, lihtsalt pidevat hooldust on vaja.

Tööd on selle kompleksi taastamisel muidugi palju, kuid see omanikku ei heiduta, heidutab pigem eesti superbürokratia, mis surub kõik ühe joonlaua taha ja võtab tihtipeale vastu otsuseid laua taga, arvestamata kohalike oludega, nagu on seda näiteks praegune olukord uue Tallinn-Tartu trassi nihutamisega Purdi mõisa poole.

Käesolev kursusetöö hõlmab vaid murdosa Purdi mõisakompleksis olevatest väärtustest, sest kõigi nende detailne kirjeldamine ainult ühes töös on nii lühikese ajavahemiku jooksul ilmselgelt võimatu. Loodan, et olen oma tööga andnud piisavalt põhjaliku esialgse ülevaate sellest, milline töö maht ootab igatühte, kes võtab ette vana hoonete kompleksi taastamise. Kuivõrd peenetundeliselt tuleb ümber käia soovidega leidmaks hoonetele uus funktsioon lõhkumata samas tervikut, sest tuletagem meelde – katkestame ajatelje järjepidavuse, murdub ka ruum.

KASUTATUD ALLIKAD

Arhiiviallikad

Eesti ajalooarhiiv

fond .3724, nimistu. 4, s. 462
 fond 1, nimistu.2, s.942, l.822-850
 fond 2486, nimistu1, s.3122, l.24

Eesti Rahva Muuseum

fotod nr 887:701 ja 887:702 Purdi mõis. F.W.E. Thomson 1938

Muinsuskaitseameti arhiiv

Paide rajoon, Purdi mõis. Inventariseerimisplaan. E.Hauge. 1949. MKA arhiiv Ü-1053
 Paide rajoon, Purdi mõisa ajalooline õiend. Koostanud Olev Suuder. KRPI 1982. MKA arhiiv n. A-855
 Projekteerimise lähtematerjal. Endise Purdi mõisa peahoone. Purdi algkooli fassaadide ja katuse kapitaalremont-restaureerimine. Värvisondaashid Kd.1. KRPI 1985. MKA arhiiv n. A-1467.
 Järvamaa, Paide vald. Purdi mõisa peahoone välisviimistlus. A. Tamvärk. OÜ Stenhus. MKA arhiiv n. FP-596
 Purdi mõisanasambli hoonete, rajatiste ja detailide inventeerimine. Tehniline seisukord. Ettepanekud. Koostanud Loore Mutso. Eek ja Mutso arhitektuuribüroo. Tallinn 2001. MKA arhiiv nr. A-4562
 Purdi mõis. Munsuskaitse eritingimused. Koostanud A.Sildre. Tallinn 2003. MKA arhiiv n.A-5396
 Purdi mõisakompleksi haljastusprojekt. Teed, raided, haljastus.M.Miks. OÜ Stenhus. Tallinn 2005. MKA arhiiv n. P-13381
 Purdi mõisa peahoone välisviimistluse põhiprojekt. A.Evart. OÜ Stenhus. Tallinn 2006. MKA arhiiv P-13394

Eraarhiiv

Purdi mõisa arhiiv (loomisel). Laekapidaja Meeri Miks. Suur osa fotodest.

Publikatsioonid

Kilde Anna kihelkonnast. Elle Näppo. OÜ Saarakiri 2008.
 Eestimaa mõisad. Juhan Maiste. 1996

Digitaalsed allikad

AS Regio CD-Atlas 1999
 Kareda võitööstus. Anna koorejaam. Ehitiste eksplikatsioon. Joonistas E.Lall. 1958
 Paide rajoonis, Purdis, krunt n.2 asuva majavalduse plaan. Valdaja ENSV TTM PÕK Trusti Koigi Piiritusetehaste Grupi Purdi Piiritusetehas. Joonistas Tõnso. 1950

